

Е.М. БОГАНЕВА

МИФОЛОГИЧЕСКИЕ НАРРАТИВЫ БЕЛОРУССКО-РУССКОГО ПОГРАНИЧЬЯ: ТРАДИЦИОННЫЕ МОТИВЫ И ПЕРСОНАЖИ

«Мифологической прозой» нередко называют всю несказочную прозу за исключением устных бытовых рассказов, так как мифологический компонент эксплицитно или имплицитно присутствует во многих жанровых разновидностях несказочной прозы — легендах, преданиях, быличках и др. Мы понимаем под мифологическими нарративами, в отличие от легендарных¹, устные рассказы (мемораты и фабулаты) о встрече со сверхъестественной силой или существом, как правило враждебным, опасным, основанные на народных поверьях. Иными словами, мифологические нарративы в данном случае являются синонимом терминов «быличка», «суеверный меморат».

Поскольку публикуемые ниже нарративы были адресованы «внешнему» человеку — собирателю, который много чего не понимает и обо всем расспрашивает, рассказчику приходилось объяснять, описывать, делиться информацией, для него самого фоновой и очевидной. Например, в тексте № 8, рассказывая о духе-хозяине, присматривающем за скотиной, информант называет его, отгаливаясь от предложенных собирателями названий «домовик», «хлевник», хотя в полной мере не соглашается с ними. В этом регионе везде духа-покровителя локуса называют «хозяином», ср. текст № 10: информантка называет духа-покровителя поля и посевов сначала «дамавы хызяин», затем «палявы хызяин».

Набор мотивов и персонажей мифологических нарративов с белорусско-русского пограничья вполне традиционен как для белорусов, так и для всех восточных славян. Здесь представлены следующие темы: работа в праздник (текст № 1); нечистый в образе животного (№ 2, 3); нечистый в образе человека (парни с копытами — № 4, лесной попутчик панич в шляпе — № 5, мальчик на болоте в красных одеждах — № 6); духи природы и хозяйства (№ 7—15); зачатые деньги (№ 16, 17); оборотни (волколаки — № 18).

ЕЛЕНА МИХАЙЛОВНА БОГАНЕВА,
Центр исследований белорусской культуры,
языка и литературы НАН Беларуси
(Минск)

В тексте № 3 сказочный сюжет, близкий СУС 313А, реализован как быличка-фабулат. Некоторые детали этого текста (в частности, молитва, помогающая выручить запроданную нечистым дочку) напоминают сказку о раскаявшемся разбойнике Мадее (СУС 756В), которая неоднократно записывалась на территории Гродненщины². Учитывая, что рассказчица — католичка родом из Верхнедвинского района (граничит с Латвией и Псковской областью России), такая переключка с указанным сюжетом вполне объяснима.

Самая большая группа текстов в данной подборке посвящена духам природы и хозяйства — домовикам, лесовикам, русалкам, полевикам и др. Именно в мифологических текстах могилёвско-смоленского пограничья представлен такой разнообразный набор персонажей, в отличие от остальной белорусской территории, где он ограничивается преимущественно домовиком и русалкой.

Текст № 7 интересен аллюзиями на таких персонажей могилёвско-смоленского и гомельско-брянского пограничья, как «доброхожие»³ и летучие змеи⁴, которые неизвестны информантке, но которые, так же как и ее «домовик», могли сожительствовать с женщиной и исчезать при вычесывании последней из волос конопляного семени — «вшей».

Что касается «полевика» на могилёвско-смоленском пограничье, то записанные в 2012—2013 гг. тексты из Климовичского, Хотимского и Костюковичского районов не подтверждают тезис о том, что «такой мифологической функции, как помощь людям в жатве, в поверьях восточных славян не существует»⁵. В эти годы был записан ряд текстов о «полевице» (№ 9, 10, 11, отчасти 15), в которых проявляется эта функция — полевой хозяин зажинает полоску⁶, что является своеобразным знаком людям, что пришло время жать, либо «сказана ж яму было ад Бога гэта, каб етым занімаўся» (№ 10).

1. Я чула такое, ну эта ўжо легенда. Адна баба ткала кросны, і так хоча, каб даткаць, так хоча, каб даткаць... Усяночная перяд Паскай, а яна не хацела, каб аставалася. Яна тчэ — а ўжо двенаццаць часоў — «Хрыстос» запелі. А яна не

даткала. І нямножачка ёй засталася, а дзвері раскрыліся, і гроб увайшоў у хату. Гроб увайшоў і сказаў: «Лажыся!»

Ну што, і ей прішлося легчы. І тады прішлі, і што ні дзелалі, а гроба нельга было раскрыць. А як толькі хацелі расчыць — так кроў. Так во расказывалі, ну, можа, падманьвалі, але каб ужо к Пасхе красён каб не было, і к Пасцы красён дома ўжо ні ў каго не будзе стаяць. [Вы думаеце, гэта праўда было?] А можа, і праўда... [1].

2. Перяд Купалам пашлі бабы жаць, жалі, жалі... «Ай, пайдзём дамоў!» — «Не, яшчэ толькі сем часоў, давай троху пажнём».

Халадочак стаў. Ну пажнём. Аж зір — коціца чорненькі сабачка, бяжыць чорненькі сабачка, і бяжыць, і рягоча. Яны маніць яго к сабе, а ён к рукам ня ходзя. Яны яшчэ бліжэ к яму, ён рягоча. Сабачка еты. Такі чорненькі. Можа, ваўчок ці сабачка. Што ж нам дзелаць? Ці мы яго дамоў павядзём? А ён ідзець заду. Яны тады: «А ідзі к чорту!» Зарягатаў, і ў той момент яго не стала [1].

3. Я вот знаю, мама расказывала, што вот адно быў мушчына і любіў чытаць чорную кнігу. І вот ён чытаў, чытаў і дачытаўся да таго, што: «Адай мне то, чаго ты не знаеш». А ён падумаў, ну што яму, жалка? Атаю! А жонка была бірменная, а ён не знаў.

І радзілася дзевачка. І паложачь яе ў калыску, яна заплачэць, і пакудава хто-та падбяжыць, матка, ці там старейшыя, а калыску хто-та калышэць. Нідзе нікога нету, усё абшчупаюць, а калыску калышэць. Дзевачка плакаць перыстаець. А када эта дзевачка вырасла бальшая, ну ўжэ як бальшая — я не помню сколька, стала гаваріць. Тада ў яе спрашываюць: «А хто цябе калышыць?» А яна гаваріла: «А што вы, ня відзіць? А во, чорны коцік. Сядзіць і калышыць мяне».

І вот так ён усюды хадзіў за ей. Эта пойдучь гуляць, і тую дзевачку празвалі «катова дзеўка». І есьлі её абідзець, яна гаворіць: «Вот я скажу свайму коціку, ён вас пакрыўдзіць».

Ну і што. Када яна вырасла, бацька давай чытаць малітвы. Пашоў к ксяндзу ў касцёл і расказаў ета. І ксёндз яму даў малітву, і ён чытаў ету малітву, і усё атмаліваў — і атмаліў ету дзевачку. І кот атышоў ат яе.

А так ён жа і ўрядзіў жа ім. Вот раньшэ ж эта палатна ткалі. Вот трубку саткуць палатна, накруцюць, а кот

А.Н. Галковский, 1959 г.р., из д. Судилы Климовичского р-на Могилёвской обл.

этат возьмець, вынесець на двор і насьцеліць па грязі. Ці сена вязуць, а кот возьмець — воз абёрнець. Ці які віхар наляціць і воз разрушыць. І ніхто не відзеў, толька эта дзевачка. [Гэта праўда такое было?] Да, да, эта праўда. Эта была ў іхнай меснасьці, што яны не маглі ужо жыць і абраціліся ў цэркву, і далі ім там ету малітву. [Так гэта таму што бацька чарнакніжнікам быў?] Ён ня быў чарнакніжнікам! Ён найшоў ету кнігу і чытаў, і чытаў, і дачытаўся, што: «Атдай мне тое, што не знаеш». А ён гаворіць: «А што мне, жалка? Бярі». Вот і атдаў. Ён не знаў. Ён не чарнакніжнік быў [2].

4. Сям'я малаціла, а маму зашчэпяць у хаце. Ляжыць спіць. Ноччу аднажды перяд Калядамі пастукалі ў дзверы. А мама пад дзюрогамі спала. А кросны стаялі.

Заходзюць трі малайцы ў чорных касьцюмах. Адкрыла вочка і бачыла, што ў іх капыцікі. Чорныя штаны, чорныя касьцюмы, беляя рубашкі, ўсё. І капыты. Вісокія. Вісокія, стройныя, троя. Хадзілі, хадзілі, куруць, шчас на стале цэлы стол яств. І чайнік стаіць. Як яна ўжо там бачыла? Трыслася. Мама сама расказавала, праўда. І чайнік стаіць. «Дунька, хадзі чай з намі піць!»

Садзяцца за стол, п'юць ужо чай. А мама ні душы, ні паўдушы. Хадзілі, хадзілі так. А адзін сама большы хадзіў курыў папіросу, і іскра ўпала і перепаліла нітку. А папа мамін не курыў.

Скока там было. Пад двенаццаць часоў ідуць з малацьбы, застукалі-застукалі — і не стала нікаго. А на стале толькі асталісь корачкі калу конскага. І яны зьніклі. Мама як заплача. Папа мамін

Р.Т. Моисеенко, 1936 г.р., из д. Каничи Костюковичского р-на Могилёвской обл., и собиратель Н.П. Антропов

пасьвяціў назаўтра хату. Эта ўжо лічна праўда. Мама расказавала [1].

5. Бацька любіў выпіць. Но піў ён толька па выхадным. І вот ён ездзіў да касьцёла на кані. Конь у яго быў, ён прыбіраў свой вазок. Ну вот ён выпіў і едзець. Едзець, яму так харашо, і на мост уз'ехаў — дзе-та там мост быў — і падсеў к яму мушчына: маладой, красівый, у шляпе. А зіма была, мароз. Ну, ён думаець: ну і харашо, і весялей будзець. І вот этат конь ехаў-ехаў, быстра-быстра, а тада рас, стаў, і ўсё. Ён вылез — і мушчыны этага не стала, каторы ехаў зь ім.

Ён ехаў, ехаў і ў кусты заехаў, і конь ні ў зад, ні ўпярэд. Ён выпяг яго... Да, ён стаў крчаць. Недалёка ўжэ дзюреўня была. І на кркі прійшлі дзюреўнцы. Ну не зналі ж, хто, чаго... Прійшлі на кркі там і з віламі, і тапарамі, хто з чым. І гаворыць: «Ну як ты сюды заехаў?»

Каня распряглі і не вывелі — высекалі. Нельга было вывесці каня. А яго нейкая нячыстая сіла завязла. І сразу этат мужык — мушчына малады, красівы ў шляпе — прапаў. Як толькі этага каня загнаў у кусты, так ён і прапаў. Вот такім выпадкам расказавала мама. Эта з яе бацькай, з маім дзедкам было [2].

6. У жніво, як жалі, балотца такая было. Было двенаццаць часоў. Выскачыў хлопчык, штонікі красенькія. Кароценькія, рубашачка красенькая. Прігае во так і так, рягоча. Бегае, рягоча, кулдыкаецца. А падышлі, брык у тую рэчку, і не стала [1].

7. І дамавыя ёсьць, но яго ж не бачым. [А ён як звер, дамавы, ці як чалавек?] Як чалавек. Толька мы... Не паложана нам бачыць. [А можа, хто-та бачыў?] Нешта ў нас цяпер разгавору не будуць. Раньшэ можа хто і бачыў. Ну, раньшэ, гаворюць,

Н.К. Козлова, 1936 г.р., из д. Головенчицы Чаусского р-на Могилёвской обл.

ён вот які быў. Адна пойдзець карову даіць — у батраках была... А яму панаравілася. Работала ў багачоў. І ён прійдзець к ёй, сядзіць. Дак ёй пасаветувалі сесьць на парог і расчасаша. А то ён к ёй хадзіў, і хадзіў, і хадзіў. Усё угаварываў, штоб яна... А ў яе была комнатка, і ён атчыніць і прійдзець. Такій дух. Ці ён ад Бога быў, ці адкуля... А тады ўжо як стала яна... К жыдам пайшла. Так ён сказаў: «Малісь Богу, што ты пайшла к жыдам». А хто то быў? Мо калдавалі, умелі ж калдаваць... [Так гэта дамавы быў?] Хто яго знаець. Ці, можа, наслан быў. [А чаму ёй трэба было сядзець на парозе і часаць валасы?] А тады, гаворюць, ён не стане хадзіць. [А пра лятучых змеяў ці дабрахожых у вас расказавалі?] Ні разу не чула [3].

8. Ну вот, примірна, дажывала ў майго бацькі цётка яго. Яна была з тысяча васемсот дзевяноста другога году раждзенія. Дак яна мне расказувала. Яна, як была малая, карова як палезе <...> ў агарод... Ну дык матка пайшла ў пуню глядзець. Гаворіць, дзвері толькі стала аткрываць, а тама дзед ходзіць каля каровы — шчупаець яе, гладзіць... Яна прішла — а мы з бабаю на печі сядзім. Яна прішла і гаворіць: «Мама, нейкі старічок каля нашай Павецькі ходзіць...» А яна: «Ета ж харашо, дзетачка, ета ўсё харашо, то ж хазяін правяраець».

Ну, така во гріва, каса [у каня], так дзяды пріказывалі не расплятаць — хазяін, о. Ці тама каўтун у хвасьце, ці ў гріве... Нада вырзаць, а не кажды... Січас этага ўжо няма. <...> [Аляксандр Мікалаевіч, а вы гэта пра хлєўніка казалі? Ці гэта ў вас дамавы быў?] Хазяін. Ета хазяін [4].

9. Эта ж цяпер камбайны жнуць, а раньшэй зажынак, гаворыць, здзелан, вот так вот калосся як зрезана. У сьцэжку такую, як зрезана. Ну, эта хазяін... Эта палявы хазяін. Эта ён зажынак дзелаець. А то зав'язана так... Жыта ж високае і так завязана. Ета ўжо, гаворыць, можна жаць [6].

10. А то хадзілі жаць жыта. Так думаю: як жа мне ўбачыць, як дамавы хазяін зажынаець ета жыта? Дак вот неяк трапілася. Такая вот <...> цягнецца чэрыз усю пустатъ... Ета жыта так засеяна, а такая вот палосачка, так роўненька, як хто шнўрам вядзець. Так во жтата, а каласоў няма. Роўненька-роўненька, ні шавеліцца, нічога. І сколька шла я па той пастаці, бачыла... У калхозе ўжэ, у калхозе. А цяпер ужо жну і не бачу. А то паказывалася ета. [Гэта ён зажынаў так жыта?] Да, ета зажынаў. [А гэта добра было, што ён зажынаў?] Да, ета палявы хазяін зажынаў. Сказана ж яму было ад Бога гэта, каб етым занімаўся [3].

11. Ну а то людзі, мая баба, бацькіна матка, расказывала. Расказывалі, гаворіць... Раз, гаворіць, еду, ідуць: конь — беленькі-беленькі... Гаворіць, хазяін ці дамавы... па полю едзець на етум кані. І не шалохне трава. Людзям так здавалася. А ці праўда ета, ці не — мы ж не бачылі [3].

12. Мамін бацька араў [пахал]. І ён прішоў і абчарціўся кругом, абгнаў баразну. І вышлі трі дзеўкі з косамі — [русалкі]. Як сталі за ім хадзіць. Яны пару толькі глыталі. Эта закалдованыя дзевачкі. Яны гутаталіся на вецьвах, валасы дліныя, дліныя. А там бегалі, бегалі, адна адну талкнулі і папаліся за іхны круг, за запаханае, са сваей баразэначкі.

Прама на сваё поля, і не пашлі нікуда. А толькі стаялі і пашлі дамоў.

І нешта гаварілі, можна было разабраць. Тры дні жылі ў мамы, дзед прівалок іх дамоў. Дык што яны былі, толькі над парай. Чыгун выліюць, а яны пастаяць над ім, пары паглытаюць. Эта закалдованыя. Бывала, завідалі, можа, яны былі красівыя. Яна багатая, а ён бедны, закалдоўвалі тожа. Яны і зашчакатаць могуць... Тры дні жылі. А ён кажа: «Праваліцеся вы к чорту!» І ўсё, нідзе не стала. Ён пахаў, а яны ўслед хадзілі [5].

13. Гаварілі, што русалкі етыя водзяцца ў речках абычных. І вот там караблі, ўсё, яны дажа могуць зьбіць з пуці судна. [Гэта так сама мама расказывала?] Да. Судна могуць зьбіваць... Так, як на шасту, наўерна... Стрынгі, ці як гэта называецца... Дык і яны там наўерна так выдзелываліся, тыя заглядзяцца — і праедуць куды зря. [Так русалкі прыгожыя?] Да! Ну, як тыя на шастах. І з хвастом. [І куды ж тады стрынгі?] Дак у іх стрынгаў не было, эта ў нашых стрынгі! А етыя былі нагія і красавіцы.

Да, і во шчэ прітча. Раньшэ речка Бесядзь... Раньшэ было пячэнное быстрае, і дажа эта речка была большая, цяпер ужо павысыхала ўсё. Вот ганялі лес. Зарабаткі якія тут? На хазяйстве зіму лапці плятуць і скот кормюць, а летам жа нада і на соль, на ўсё зарабываць. Жыць жа нада, сям'я. Резалі лес. Пріяжжалі аткуда-та людзі, з Гомля дажа з тога, і дажа тут адна мая саседка расказывала... Эта ж мая матка пашла за старца, а як мая старшая цётка, дак пріехаў купец, загатаўліваць лес. І вот так ужо над вясну загатаўліваюць лес і звозюць блізка к речкі. І як пойма станець — вяжучь платы, бярезнікам, вярэвак-та раньшы не было. Не збівалі, а звязывалі. Платы такія — метраў па дзесяць, і не адзін, а так во — адзін за адзін, адзін за адзін, звязваюць так.

І вот як толька речка начынаецца — сашоў лёд, і пагналі етыя платы. Ну і обуў жа якая — лапці, можа, ў каго там сапагі. Яны там кастры жгуць і варыць там сабе есьць на платах... І, кажуць, як туды едзе — шчэ ж халодна, а к Гомлю ўжо ж вясна, цяплей становіцца. Вот едзе так, гаворіць... Ціха так, сонца вон-вон на закат. Папа лічна расказваў мне. З трэцяга года быў. Мама з шастага, а ён з трэцяга.

Ну і вот хутарочак такі, і над речкаю голас такі: «Час прішоў, а чалавека няма!» І, гаворіць, усе адзін на днаго так... І аляць: «Час прішоў, а чалавека няма!» І ўсё так устрашыліся. І вот к пасёлчачку пад'язжаем, бяжыць мальчоначак, мо гадкоў п'яць так ці сем. Бягіць і з сябе сарочачку знімаець — і ў речку.

Ну і, гаворіць, мы ж і паплылі далей, а як там ужо дзіцёнак, хто знаець... Глаўнае, гаворіць, во голас, чалавечы голас [6].

14. Ну як... Ну вот мне быў случай такой. Я работаў з Манечкай з Слабады, на фермі работаў. І нада было мне ці то воўну валачыць, в обшчам, куда-та ехаць, а ёй быў выхадны. Думаю, дай збегаю сюды чэраз канаўку ўвечары. [Зайшоў у лес], у роў гэты залез — туды, сюды — і не магу іціць. Старікі гаворыць, на сьлед на хазяіна найдзеш, то і [будзеш блудзіць]. Ну і што, нада, гаворыць, сесьць, перябуцца і шапку... А бабы платок перявяжучь. Ну што, сеў, перябуўся — і стала ізьвесна, дальшэ пабег. Так і ў лясу, так і ўсюды: як на сьлед хазяіна наступіш — усягда ты сабьесся.

[А хазяін нявідзімы?] Ну хто яго знаець. Раньшэ — матка мая, бывала, гаворіць, з бабаю сваёю яны хадзілі, з Адарачкаю, у Сабалёўку, чэрыз бярезнік, дак гаворыць, жаць траву, сена ж насілі, сушылі... Дак дзеці хазяін насіў, і находзяць. Дак нада з сябе — ці хвартух там — і накрывь. Бывала, ўсё расказываюць... [А што то за дзіцёнак?] Ну, хто знаець? Я не відаў і не знаю. <...> Ну то хазяінавы дзеці. Сняць там хвартух ці платок і прыкрыць. [А калі прыкрыў, палатно не дарылі?] Ну, пра палатно ніхто не гаворіць, а харашо табе будзець у дваре. А есьлі не прыкрыў — пагуба будзець і скату, на полі, ўсё такое. Тады ж поласы свае былі, то бура паваліць, то што. [А не гаварылі, што і сваі дзеці могуць звесціся тады?] Ну, гаварілі такое, гаварілі. Мы так не дужа слухалі, а гуварілі, пріказувалі, а хто знаець? [Ён як звер ці як чалавек?] Як чалавек. Старычок такі, бывала расказулі, з бародкай така во. А праўда, няпраўда — хто знаець? [4].

15. [А палявы хазяін — ён добры ці нядобры?] Добры. Ён ад Бога. І лясны ёсьць. От аднаго разу жэншчына... Была ў яе дачка і пайшла ў ягады. Ну, утраіх, дзевачкі. І днае, яе дачкі не стала. Хадзілі яны плакалі, гаворыць: «Мы не бачылі. Умесьце бралі — і як халун схаліў».

Ну ужо год праходзіць, пашла яна касіць, хазяін пашоў, па лясу сена. Гаворіць: «І ты прінясеш есьці». Ну, гаворіць, пайду ж у лес еты, панясу яму есьці. Нясу, гаворіць, а яна стаіць — красавіца-красавіца! А с ней хазяін — малады — і гаворіць: «Хадзіця вы ка мне, перябабце мальчыка». А яна гаворіць: «Ой, дык я ж сьпяшу, іду к хазяіну, есьць яму нясу». А ён: «Ну, вы доўга ў мяне не забабіцеся». Паляжу — аж мая дачка там сядзіць. Радзіла мальчыка. Ну вот такое. А ці праўда...

[Так яна нарадзіла ад ляснога хазяіна?] Да, ён яе палюбіў і схваціў, як у ягадах была. І вот год прайшоў, і яна радзіла мальчыка. І яна гаворіць: «Ай-я-юй! А як жа тут харашо!» А дачушачка рада якая. І яна гаворіць: «Нікаму не гаварі! І дажа хазяіну не гаварі. Пріхадзі ўсёгда на ета

места, і мы цябе будзем усе гда ўстрэчаць і ўвадзіць».

А яна прішла к хызяіну, а ён: «А дзе ты была?» А ёй ахота пахваліцца, і яна ўзяла і расказала. Пойдзець патом на тое места — нідзе няма нікога. І болей яна не бачыла яе. Эта раньшы было. Сычас эта нячыстая сіла, яна пераборіваець усіх. [Так лясны хазяін добры?] Добры, ён нічога ж плахога не робіў [3].

16. Вот мама яшчэ расказывала, што перяд самай вайной яна пашла ў Гарадок, ну што-нібудзь купіць. А там аб'явілі — вайна. Нічога мама не смагла купіць, тока купіла дзэсятка яйц, ну і ідзёт такая расстроена. А нада была ей іці чэраз кусты. <...> і аткуда ні возьмісь — залопаў хто-та. Яна глядзь назад — пятах. Чорны пятах. Там сляней нет нідзе ні блізка, нідзе нікога не было. І вот етат пятах бягіць і хочэць маме на галаву ўзляець. Залопаець, залопаець крыллямі і хочэць на галаву ўзляець. Ну мама ўжэ дагадалася. Эта закліналі дзеньгі, і яна ета знала. Гаворіць: «Я так і саабразіла, што то дзеньгі ідуць. Ну і у мяне нічога не было, і яйкі, я магла яйчкамі етымі кінуць...» Яна так ряшыла пра сябе, што яна етых заклятых дзенег ні хочэць. І вот, гаворіць, падбігаець пятах і чуць лі не ў ногі ей б'ець. Гаворіць: «Думаю, паймаю етага пітуха і галаву яму аткручу». Так ён не даўся ей. Ну ён ішоў доўга за ей, кіламетры тры ішоў, а патом залопаў крыллямі, закукарекаў, і пятаха етага не стала. Вот на роўнам месце — і яго не стала. А ета дзеньгі беглі, яна знала.

[А што трэба было зрабіць, каб атрымаць гэтыя грошы?] Трэба было кінуць у яго чым-небудзь. І абсыпаліся б дзеньгі. [Кінуць чым папала?] Чым папала, глаўнае папасць у етага пятаха.

А ей шчэ было так, у яе цёткі былі, і зналі пра дзеньгі заклятых. І вот цётка адна ідзець, эта тыя цёткі, што веруюшчыя, а бягуць два сабакі — бальшых-бальшых, такіх сабак і нету. Самі такія жэлтаватыя, а сьпіны чорныя. І вот падбігаюць к етай цётке, яна так махнець на іх — яны адбягуць, і яна сышла, куды ёй нада. Ну яна тожэ знала, што ета дзеньгі бягуць. Ну яны вот веруюшчыя, яны не хацелі тых дзенег. Яна знала, што трэба кінуць у іх чым, і дзеньгі рассыпаліся б. <...> Ну а дзеньгі заклятых шчасця не прыносяць [2].

17. А яшчэ мама расказывала. Жыў тожа. Ну, жылі харашо, багата. І бацька слабы быў, і ўсё сын прасіў: «Бацька, мы ж работалі ўсе, дай нам дзенег! Ты ўжо стары, слабы», — а ён не саглашаўся.

А раньшэ ж закліналі дзеньгі. І ён ужо стаў бацьку етага сціречь. І перяд самай смерцю бацька пайшоў... А там ток быў ці клуна, дзе малацілі зрно цапамі. Ну і пайшоў ён за ім. Бацька зайшоў у ету еўню, панёс там пасудзіну якую і гаворіць:

«Хто паложыт пяць галоў, тот возьмёт еты дзеньгі». А сын гаворіць: «Куріных». Апяць бацька гаворіць: «Хто паложыт пяць галоў, тот возьмёт еты дзеньгі». А сын апяць: «Куріных». Тада трэцій раз стаў гаворіць: «Хто паложыт пяць галоў, тот возьмёт еты дзеньгі. Ну і ладна, куріных няхай».

Ну і сын етат уцё, і бацька памёр чэраз сколька-та дней. Ён атсек пяці куріцам галовы і ўзяў трэхгарцовачку золата. Заклінаў бацька. Ён імеў у віду, канешна, чалавечаскіх, каб не ўзяў ніхто. Ну а той: «Куріных!» Раз сказаў, а той падумаў, што то Бог яму гаворіць. «Ну, — гаворіць, — няхай куріных». Падумаў, што яму свыша даюць такое закліце. А сын жа хаваўся, бацька ж ня відзеў, што сын прійшоў. А ён пільнаваў яго. Такой быў случай [2].

18. Яна была багатая, а ён быў бедны. Прышлі к ей у сваты, а яна не пашла. А ён: «Не пашла ты за мяне, не пойдзеш ні за кога!»

Ён быў бедны, а яна багатая і красівая. Вродзе бы яна любіла якога-та парня. Толькі яна вышла праважаць сватоў, як на яе наляцела ваўчыная кожа і яна пашла ваўком. І тры гады хадзіла ваўком. Гаворіць не магла, пріхадзіла дамоў, грзіла костачку. А ў хату не заходзіла.

Мама мне ўсё расказывала. Хадзіла, хадзіла, пад пунай начавала. Як кончылася да трэх гадоў, яна прішла і кожа сышла. А гаворіць яна ўжо ня ўмела. Па-сабаччы брехала, па-ваўчынаму [5].

Примечания

¹ Различение легендарных и мифологических нарративов было, в частности, обозначено в рамках работы над проектом «Легендарные и мифологические нарративы белорусско-русского пограничья в контексте внутренних и внешних связей» (договор БРФФИ — РГНФ № Г11Р-002/1); участники проекта с белорусской стороны — Н.П. Антропов (рук.), Т.В. Володина, В.А. Лобач, Е.М. Боганева, с российской стороны — О.В. Белова (рук.), Т.А. Агапкина, А.Б. Мороз, М.М. Каспина. Под легендарными нарративами понималась группа жанров, а также внутри- и межжанровых разновидностей, тематически связанных с концептом сверхъестественного в религиозном аспекте.

² Традиционная мастацкая культура беларусаў. Т. 3: Гродзенскае Панямонне. Кн. 2 / Агул. рэд. Т.Б. Варфаламеевай. Мінск, 2006. С. 33—336.

³ См.: «Людей жа невидимых столько, сколько видимых». Белорусские мифологические верования о доброхотных / Публ. Г.И. Лопатина // ЖС. 2005. № 3. С. 34—37; Лопатин Г.И. О народной демонологии белорусско-брянского пограничья: доброхотие, невидимые и др. // PALAEOSLAVICA. XVII. № 2.

Cambridge, 2008. С. 183—217; Боганева Е.М. «Харошья были люди, только их не видел никто» // ЖС. 2009. № 4. С. 14—16; Белова О.В. Фольклор брянско-гомельского и брянско-черниговского пограничья: диалог региональных традиций // Русское наследие в странах Восточной и Центральной Европы: Материалы межгосударств. науч. конф. 5—8 июля 2010 года (г. Брянск), приуроченной к 600-летию битвы при Грюнвальде. Брянск, 2010. С. 27—32; Она же. Фольклор лингвокультурного пограничья — диалог региональных традиций // Навстречу третьему Всероссийскому конгрессу фольклористов: Сб. науч. ст. М., 2013. С. 204—220.

⁴ См.: Белова О.В. «Литаиць змей к людям...» Летающие змеи гомельско-брянско-черниговского пограничья // ЖС. 2012. № 1. С. 24—26; Боганева Е.М. «Гаручы змей — так ён зваўся» // ЖС. 2012. № 1. С. 27—30.

⁵ Левкиевская Е.Е. Механизмы создания мифологических фантомов в «Белорусских народных преданиях» П. Древянского // Рукописи, которых не было. Подделки в области славянского фольклора. М., 2002. С. 327.

⁶ Как это выглядит, по словам одного из информантов: «На палях бываюць <...> каласкі пастрыжаны. Я дажа і сам відаў. Вот стаіць там ячмень ці жыта, найбольш на жыта, як вот хто пастрыг рад. Эта, гаворыць, хазяін выстрыг» [4].

Список информантов

1. М.С. Кахановская, 1925 г.р., правосл., д. Головенчицы, Чаусский р-н Могилёвской обл.; зап. Е.М. Боганева и Т.В. Володина в 2006 г.

2. А.А. Литвинкова, 1930 г.р., католичка, род. в д. Авсея, Верхнедвинский р-н, живет в д. Зароново, Витебский р-н Витебской обл.; зап. Е.М. Боганева в 2013 г.

3. С.Л. Евфименко, 1935 г.р., правосл., д. Белая Дуброва, Костюковичский р-н Могилёвской обл.; зап. Е.М. Боганева и Т.В. Володина в 2012 г.

4. А.Н. Галковский, 1959 г.р., правосл., д. Судилы, Климовичский р-н Могилёвской обл.; зап. Е.М. Боганева, Т.В. Володина и Т.И. Кухаронок в 2013 г.

5. Н.К. Козлова, 1936 г.р., правосл., д. Головенчицы, Чаусский р-н Могилёвской обл.; зап. Е.М. Боганева и Т.В. Володина в 2006 г.

6. Р.Т. Моисеенко, 1936 г.р., правосл., д. Каничи, Костюковичский р-н Могилёвской обл.; зап. М.А. Андрионина, Н.П. Антропов, Е.М. Боганева и Т.В. Володина в 2012 г.

Работа выполнена в рамках проекта БРФФИ-РГНФ «Ареальная структура белорусско-русского лингвокультурного пограничья: язык и фольклор (№ Г13Р-005/2)»